

UOT 330.354

MİLLİ İQTİSADİYYATIN TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ GÖMRÜK FƏALİYYƏTİNİN ROLU

ƏHMƏDOV MƏHƏMMƏD ƏLƏDDİN oğlu

Sumqayıt Dövlət Universiteti, baş müəllim

mehammed.ehmedov.57@mail.ru

Açar sözlər: iqtisadi təhlükəsizlik, gömrük fəaliyyəti, səmərəlilik, idxal, ixrac

Bazar iqtisadiyatına keçid dövrünün ilk illərində müstəqil Azərbaycan Respublikasında xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar tətbiq edilən gömrük tədbirləri daha çox fiskal funksiyanı yerinə yetirirdi. Belə ki, həmin dövrdə dövlət büdcəsinin formalaşmasında gömrük ödənişlərinin xüsusi çəkisi çox yüksək idi. Bəzən dövlət büdcəsinin 25%-ni gömrük ödənişləri təşkil edirdi.

Sonrakı illərdə əsasən neft strategiyasının gerçəkləşməsi nəticəsində yüksək iqtisadi artıma nail olan Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin formalaşmasında neft amili üstünlük təşkil etməyə başladı. Bu dövrdə gömrük ödənişlərinin ümumi mütləq həcmi artmaqda davam etsə də, dövlət büdcəsinin formalaşmasında gömrük ödənişlərinin xüsusi çəkisi kəskin surətdə azaldı. Yaranmış yeni şəraitdə xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar tətbiq edilən gömrük tədbirləri daha çox tənzimləyici funksiyanı yerinə yetirirdi. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar tətbiq edilən gömrük tədbirləri ümumiyyətlə iki əsas funksiyalı: fiskal və tənzimləyici funksiyaları yerinə yetirməsinə baxmayaraq, gömrük orqanlarının fəaliyyətinin milli iqtisadiyyata təsiri çox müxtəlifdir. Bu təsiri öyrənmək üçün əmtələrin idxalı və ixracı nöqtəyi-nəzərindən ölkədə istehlak olunan bütün əmtələri aşağıdakı dörd qrupa ayırmaq olar:

- birinci, istehsalı ölkə daxilində təşkil edilmiş və keyfiyyət göstəricilərinə görə yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik olan əmtələr;
- ikincisi, hal-hazırda ölkə ərazisində istehsal olunan, keyfiyyət göstəriciləri isə beynəlxalq standartlarla müqayisədə nisbətən aşağı olan, lakin bu göstəricilərin yaxın perspektivdə yaxşılaşdırılması nəzərdə tutulan əmtələr;
- üçüncüsü, istehsalı hal-hazırda ölkə ərazisində mövcud olmayan, lakin istehsalının yaxın gələcəkdə təşkil edilməsi nəzərdə tutulan əmtələr;
- dördüncüsü, istehsalı hal-hazırda ölkə ərazisində mövcud olmayan, lakin heç yaxın gələcəkdə də istehsalının təşkil edilməsi nəzərdə tutulmayan əmtələr.

Birinci qrupa yüksək texnologiyalar əsasında və yerli xammallar hesabına hazırlanmış, istehsal xərcləri nisbətən aşağı olan, keyfiyyət göstəriciləri isə beynəlxalq standartlara cavab verən əmtələri aid etmək olar. Xammal və material resurslarını da bu qrupa aid etmək olar. Azərbaycan Respublikasında bu qrupa daxil olan məhsullar arasında mineral məhsullar və əsasən mineral yanacaq, neft və neft məhsulları üstünlük təşkil edir. 2017-ci ildə ixracın strukturunda isə mineral məhsullar (89,8%), bitki mənşəli məhsullar (3,8%), azqiyətli metallar və onlardan hazırlanan məhsullar (1,8%), mirvari, qiymətli daş və metallar onlardan hazırlanan məhsullar (1%), hazır ərzaq məhsulları (0,8%), plastik kütlələr kauçuk, rezin və onlardan hazırlanan məmulatlar (0,7%), toxuculuq materialları və məmulatları (0,6%), kimya sənayesi məhsulları (0,6%) üstünlük təşkil etmişdir.

İxracda üstünlük təşkil edən göstərilən məhsul növləri analoji xarici əmtələrlə müqayisədə yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik olan əmtələrdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas vəzifələrindən biri bu qrupa daxil olan əmtələrin istehsalını çoxaltmaq və onların ixracının artırılmasını hər vasitə ilə stimullaşdırmaqdır.

İstehsal həcmnin daxili istehlak tələbatını ödəmək nöqteyi-nəzərindən birinci qrupa daxil olan əmtəələri iki yarımqrupa ayırmaq olar: birinci yarımqrupa istehsal həcmi daxili istehlak tələbatlarını tam ödəyə bilən əmtəələri; ikinci yarımqrupa isə istehsal həcmi daxili istehlak tələbatlarından aşağı olan əmtəələri aid etmək olar. İstehsal həcmi daxili istehlak tələbatlarını üstələyən əmtəələrə görə nə ixracda, nə də idxalda heç bir məhdudiyət tədbirlərini tətbiq etmədən bu əmtəələrin istehsalını və ixracını stimullaşdırmaqda davam etmək olar. İstehsal həcmi daxili istehlak tələbatlarından aşağı olan əmtəələrin ixracına məhduduyyütlər qoyulmalı, idxalı isə stimullaşdırılmalıdır. [1, s.126] Hər iki halda tətbiq edilən gömrük tədbirləri tənzimləyici funksiyanı yerinə yetirmiş olur. Gömrük tədbirləri birinci halda ixracın stimullaşdırılmasını, ikinci halda isə idxalın stimullaşdırılmasını təmin edir.

Azərbaycanda istehsalı təşkil olunmuş ikinci qrup əmtəələrdən tikinti məhsulları istehsalını, kimya sənayesi məhsullarını, metallurjiya sənayesi və hazır metal məmulatları istehsalını, kompüter, elektron və optik məhsulları, elektrik avadanlıqları istehsalını, maşın və avadanlıqlar istehsalını, toxuculuq, geyim, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı sahələrini göstərmək olar. Göstərilən istehsal sahələrində hazırlanan əmtəələrin keyfiyyət göstəriciləri beynəlxalq standartlara cavab vermir. Lakin bu qrup əmtəələrin istehsalı və eyni zamanda bu əmtəələrin keyfiyyət göstəriciləri də yaxşılaşdırılmalıdır. Bu məqsədlə yüksək məhsuldarlıqlı, istehsal tullantıları isə minimum səviyyədə olan texnologiyalardan istifadə edilməlidir. Lakin bu, yaxın gələcəyin işidir. Nə qədər ki bu qrup əmtəələrin keyfiyyət göstəriciləri beynəlxalq standartlara cavab vermir, analoji məhsulların idxalına yüksək diqqətlə yanaşılmalıdır. Sözsüz ki, göstərilən qrup əmtəələrin istehsalı müvafiq xarici firmalarda yüksək səviyyədə təşkil edilmişdir. Həmin əmtəələr keyfiyyət göstəriciləri nəzərə alınmaqla idxal olunmalıdır. Lakin əmtəələrin idxalı yerli istehsalın inkişafına mane olmamalıdır. Azərbaycan əmtəələri üçün milli bazarda əlverişli rəqabət şəraitinin yaradılması məqsədi ilə məhz həmin əmtəələrin idxalına yüksək gömrük rüsumları tətbiq edilməlidir.

Üçüncü və dördüncü qrupa daxil olan əmtəələrin idxalı hər vasitə ilə stimullaşdırılmalıdır. Üçüncü və dördüncü qrup əmtəələri təyinatından asılı olaraq iki yarımqrupa ayırmaq olar:

Birinci yarımqrupa gündəlik tələbat mallarını (ərzaq və qeyri-ərzaq məhsulları), əczaçılıq məhsullarını və eləcə də bəzi tikinti materiallarını, istehsal təyinatlı texnologiyaları və avadanlıqları aid etmək olar. Bu əmtəələrin idxalına görə tətbiq edilən gömrük rüsumları yüksək olmamalı, müəyyən mənada simvolik xarakter daşmalıdır. Əksinə, göstərilən əmtəələrin idxalı stimullaşdırılmalı və bu istiqamətdə bütün mümkün maneələr ləğv edilməlidir.

İkinci yarımqrupa zinət əşyalarını, antikvar əşyaları, bahalı avtomobilləri, limuzinləri, satış məqsədi ilə idxal olunan texnologiyaları, avadanlıqları və digər bu kimi əmtəələri aid etmək olar. Göstərilən əmtəələrin idxalına görə isə yüksək gömrük rüsumları tətbiq edilə bilər. Belə gömrük rüsumları daha çox fiskal funksiyanı yerinə yetirir. Qeyd etmək lazımdır ki, üçüncü qrup əmtəələrin istehsalı ölkə ərazisində təşkil olunduqca gömrük siyasətində müvafiq dəyişikliklər edilməlidir.

Göstərilən əmtəə qrupları üzrə xarici ticarətdə tətbiq edilən bütün gömrük tənzimləmə vasitələri iki əsas qrupa: iqtisadi və inzibati tənzimləmə vasitələrinə ayrılır. İnzibati gömrük vasitələri, bir qayda olaraq, gömrük tənzimləmə funksiyasını, iqtisadi gömrük vasitələri isə həm fiskal, həm də tənzimləyici funksiyaları yerinə yetirirlər. Tətbiq edilən hər bir gömrük rüsumu özündə fiskal funksiyaları daşıyır. Belə ki, kəmiyyət səviyyəsindən asılı olmayaraq gömrük rüsumları büdcə vasitələrinin artırılmasına xidmət edir. Lakin bu zaman onlar tənzimləyici funksiyaları da yerinə yetirmiş olurlar. Belə bir şəraitdə əsas məsələlərdən biri hansı funksiyaya fiskal, yoxsa tənzimləyici funksiyaya üstünlük verilməsi məsələsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fiskal funksiyaların icra olunması büdcə vəsaitlərinin zənginləşdirilməsi, tənzimləyici funksiyaya üstünlük verilməsi isə xarici ticarətdə idxalın və ya ixracın ya stimullaşdırılması, ya da məhdudlaşdırılması deməkdir. [2, s.211]

Xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar gömrük orqanlarının və onların tətbiq etdikləri gömrük tədbirlərinin yerinə yetirdikləri funksiyalardan asılı olmayaraq gömrük fəaliyyətinin milli iqtisadiyyata əsas təsir istiqamətlərindən aşağıdakıları göstərmək olar:

- dövlət büdcə vəsaitlərinin artırılması;
- **əmtənin** istehsal həcminin və onun bazar qiymətinin tənzimlənməsi;
- əmtəə ixracının stimullaşdırılması və ya məhdudlaşdırılması;
- əmtəə idxalının stimullaşdırılması və ya məhdudlaşdırılması;
- tranzit əmtəələrin hərəkətinin tənzimlənməsi;
- xarici investisiyaların hərəkəti üçün əlverişli şəraitin yaradılması;
- milli sərvətin xaricə qanunsuz axınının qarşısının alınması;
- valyuta axınının tənzimlənməsi və qanunsuz valyuta axınının qarşısının alınması;
- qaçaqmalçılıq və qanunla qadagan olunmuş malların daşınmasının qarşısının alınması;
- keyfiyyətsiz və ya insan orqanizmi, eləcə də ətraf mühit üçün təhlükəli ola bilən əmtəələrin gömrük sərhəddindən hərəkətinin qarşısının alınması;
- milli iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi.

Milli iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə gömrük fəaliyyətinin iqtisadiyyata göstərilən əsas təsir istiqamətlərinin hər biri ayrı-ayrılıqda təhlil edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev A. Ə. Gömrük işi və dünya iqtisadiyyatının inkişafı. Bakı: Çapaşoğlu, 2003, 240 s
2. Толкушкин А.В. Таможенное дело: учебник для бакалавриата. М.: ЮРАЙТ, 2011, 511 с.

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ ТАМОЖЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОВЫШЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Ахмедов М.А.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, таможенная деятельность, эффективность, импорт, экспорт.*

Азербайджанская Республика почти в течение двадцати лет находилась в условиях переходного периода. В этот период старые экономические механизмы высокая экономическая монополия постепенно были заменены новыми экономическими механизмами, экономика строилась на новой основе. На ряду, с другими факторами в формировании рыночной экономики, в повышении национальной экономической безопасности значительную роль сыграла и таможенная деятельность. Статья посвящена роли таможенной деятельности в повышении национальной экономической безопасности.

SUMMARY

ROLE OF THE CUSTOMS SERVICE IN IMPROVING THE SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY

Ahmadov M.A.

Key words: *economic security, customs activity, efficiency, import, export.*

The Republic of Azerbaijan has experienced a transition to a market economy for nearly twenty years. During this period the old economic mechanisms, the high monopoly in the economy were abolished and they were replaced by the mechanisms of the new economic system, and the economy was built on new foundations. Customs policy and customs authorities, along with other factors, played a role in the development of the market economy in enhancing the security of the national economy. The article is dedicated to the role of customs in ensuring the security of the national economy.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	21.04.2020
	Son variant	17.05.2020